

УДК 37. 018

Федяєва В. Л.

Федяева В. Л.

Fedyayeva V. L.

Вплив наукових ідей давньогрецьких філософів на розвиток теорії та практики виховання дітей у сім'ї.

Влияние научных идей древнегреческих философов на развитие теории и практики воспитания детей в семье.

The influence of scientific ideas of ancient Greek philosophers on the development of theory and practice of educating children in the family.

У статті порушуються питання впливу давньогрецьких філософів на становлення теорії та практики виховання дітей у сім'ї в контексті історичної ретроспективи.

Ключові слова: сім'я, громадянин, сімейне виховання, концепція, теорія виховання, етична норма.

В статье затрагиваются вопросы влияния древнегреческих философов на становление теории и практики воспитания детей в семье в контексте исторической ретроспективы.

Ключевые слова: семья, гражданин, семейное воспитание, концепция, теория воспитания, этическая норма.

The article raises the question of influence of ancient Greek philosophers on the development of theory and practice of educating children in the family in the context of historical retrospectives.

Key words: family, citizen, family education, concept, theory of education, ethical standards.

Сучасні проблеми сім'ї, сімейного виховання спрямовують науковців, учителів, батьків на пошук ефективних засобів, форм і методів виховання дітей. Із кожним днем зростає значення сімейного виховання в структурі соціалізації особистості. Пошук шляхів оптимізації функціонування сім'ї як

первинного й найважливішого виховного інституту громадянина України є, безсумнівно, актуальною проблемою для сьогодення вітчизняної теорії та практики. Один із цих шляхів – пояснення цих процесів, розгляд концепцій сімейного виховання, крізь призму історичної ретроспективи. Особливо важливими є філософські концепції виховання, розвитку дитини, наступності поколінь. Такий підхід до вирішення нагальних проблем теорії та практики виховання дітей у сім'ї і визначив мету нашої публікації – розглянути підходи, парадигму сімейного виховання у працях із філософії, психології, педагогіки вчених Античності.

У працях відомих давньогрецьких філософів Платона, Арістотеля, Сократа, Демокріта та інших містяться актуальні й на сьогодні думки про призначення, зміст і методи сімейного виховання. можна стверджувати, що саме в давній Греції виникли перші ідеї щодо виховання дітей, які в подальшому сприяли виокремленню теоретичних основ сімейної педагогіки.

Так, у працях Платона, вперше, була розвинена ідея суспільного виховання як функції держави. Арістотель у праці «Етика» обґрунтував ідею гармонійного розвитку дитини, висловив думку про природовідповідність виховання. Досить суттєве значення мали і мають праці Сократа, зокрема, розроблений ним індуктивний метод навчання, за яким через вміло поставлені запитання вихователі, батьки підводять дитину до самостійного вирішення проблеми.

В цілому педагогічні ідеї відомих грецьких філософів мали великий вплив на подальший розвиток теорії виховання, зокрема і сімейного.

Філософські основи сімейного виховання були вперше обґрунтовані видатними вченими Стародавньої Греції: Демокритом, Сократом, Платоном, Аристотелем.

Так, Демокріт (470/460 – 371/ 370/360 до н е) – засновник атомістичної теорії – був переконаний, що моральні принципи не даються людині від народження, тому люди стають на правильний життєвий шлях не завдяки

природі, а завдяки вихованню, яке дає людині змогу: добре мислити, добре говорити і добре робити.

Демокріт оцінював виховання як дуже складну справу. Особливо, на його думку, важким є сімейне виховання і яке багато в чому залежить від особистого прикладу батьків. У роботі «Фрагменти про виховання», філософ визнає, що «розсудливість батька є самою дієвою настановою для дітей» [4, с. 10]. Діти в сім'ї можуть принести багато проблем, і якщо є успіх, то це результат надмірних зусиль, великої праці і піклування, якщо ж не досягти успіху, то це велике горе, яке не порівняти ні з чим. «Виховання дітей – великий ризик, так як у випадку хороших результатів останні досягнуті ціною великої праці і піклування, у випадку негативного результату – горе не порівняне не з яким іншим» – зазначає Демокріт [4, с. 10]. У своїх працях учений чітко обґрунтовує шляхи, засоби ефективного виховання дітей: словесні переконання; високоморальні вчинки дорослих у ставленні й розумінні інших, зокрема дітей; подання прикладу мужності й прямотинності; спрямування дітей на працю з метою засвоєння грамоти, музики, гімнастики; виховання дітей на засадах добра, справедливості.

Таким чином, провідною філософською ідеєю виховання за Демокрітом є питання морального формування особистості.

Питання етичного розвитку складають основу філософської концепції виховання дітей загалом у сімейному вихованні в філософських працях Сократа (470/ 469 – 399 до н.е.).

Він пов'язував моральність з поведінкою людини, з розумом, при цьому підкреслював, що перш за все необхідно до дітей бути добрими і привчати робити добрі справи, показувати їм різницю між хорошим і поганим, а потім давати оцінку їх вчинкам і поведінці. Однією з важливих позицій Сократа була його ідея про те, що існує абсолютне знання, абсолютна істина, яку людина може пізнати в процесі пізнання речей і передати іншим. Таким чином передаються знання.

Сократ одним із перших у своїх філософських працях обґрунтував важливе для психології і педагогіки положення щодо значення у вихованні мови, виходячи з того, що істина зафіксована в загальних положеннях, в словах і передається від покоління до покоління [3, с. 13].

Отже, Сократ уперше пов'язав процес мислення з мовою, пізніше це положення знайшло подальший розвиток у працях його учня – Платона. Враховуючи, що абсолютну знання неможливо вкласти в душу дитини в готовому вигляді, Сократ обґрунтував шляхи формування у дітей моральності і доброчинності. Одним із важливих методів він визнавав метод актуалізації знання, який вибудовується на діалозі вчителя й учня. Ці філософські основи виховання дітей були досить актуальними, були свідками того, що мислителі стародавньої Греції спрямовували свої зусилля на використання знань із психології, педагогіки в процесі навчання і виховання дітей. Ці знання пізніше склали основу грецької, а пізніше і римської системи виховання дітей, яка в історії педагогіки визначалася як концепція, побудована через поняття «калакаганії» (сукупність добродетелей), тобто гармонічного розвитку тіла і душі.

Так, формуючи у дітей основи моральної поведінки, які відповідають основним законам «калакаганії», особлива увага дорослих звертається на невимушеність, на вміння дітей діяти самостійно, а не просто сприймати вказівки, завдання дорослих і їх виконувати. Така система виховання була спрямована на розвиток у дітей уміння до самоаналізу. Дорослі мали з раннього віку привчати дітей до усвідомлення і розмежування свого становища і бажань. При цьому дорослі у вихованні дітей мали виходити з того, що діти не тільки мали розуміти свій внутрішній світ, свій стан, але й володіти, керувати своїми бажаннями (дітей привчали підкорити власній волі такі сильні бажання як голод, спрага). Як приклад, можна навести Спартанську систему виховання, яка вирізнялася особливою жорстокістю. Саме ця система розкриває особливі форми виховання, спрямовані на формування терпимості і витривалості, стійкості, мужності.

Значна увага приділялась фізичним вправам та гімнастиці, що сприяло в подальшому розв'язанню моральної проблеми. На чинники, які сприяють гармонійному розвитку дітей, і передусім розвитку їх моральності й інтелекту помітну увагу в своїх філософських працях звертали Платон і Аристотель. Вони, як і їх попередники, обґрунтували філософські основи виховання і навчання дітей. Платон обґрунтував теорію колективного виховання, яку виклав у праці «Держава» [4, с. 20-32].

Платон одним із перших сформував новий підхід до розуміння душі і її генези, а також розкрив своє бачення здібностей дитини. Це вчення в подальшому було названо неоплатонізмом, оскільки відштовхувалося від учення Платона. Таким чином, Платон увів досить важливе поняття для педагогіки і психології, як єдності, або цілісності свідомості й особистості людини, яке формується в перші роки життя і є основою ідентичності людини самій собі. Не менш важливим було положення Платона про свідомість як основу досягнення єдності.

Говорячи про розвиток дітей, Платон виокремив три шляхи пізнання: звернення до природи (душа пізнає навколишній світ через відчуття); звернення до самого себе (вводиться поняття про самоспостереження, через яке людина пізнає самого себе); третій шлях – душа звертається до всезагального розуму, зливається з ним, засвоює ті знання, які зберігаються в ньому. Безумовно, такий підхід до пізнання був характерним і для Платона, але неоплатоністи вперше підкреслили безпосередній характер способів передачі цих знань. Ними було введено таке поняття, як екстаз (особливий стан душі, за такого стану людина приходить до розуміння того, що вона і розум єдині). Пізніше ця ідея знайшла подальший розвиток у християнстві, виокремилась в окремий напрямок. Учені цього напрямку доводили, що немає необхідності в існуванні посередника (священника) між людиною і Богом. Як приклад, наводився момент молитви. Бувало, що в цей найвищий кульмінаційний момент (екстаз) Божа благодать сходить на людину і їй відкриваються істини. Таким чином, учені цього напрямку переконували, що

знання про загальні закономірності світу дитина може отримати без посередників, звертаючись до всезагального розуму; знання про навколишній світ і його закони; безпосередньо інформацію про правила і норми поведінки вони отримують від дорослих, які їх оточують; знання про самого себе дитина отримує тільки через самоспостереження, звертаючись до власної душі. Таким чином, Платон переконує, що у дитини з перших днів життя необхідно розвивати самоусвідомленість, спостереження й уміння аналізувати свій стан.

Психологічні основи виховання були переосмислені в концепції Аристотеля (384-322 до н.е.), зокрема в його працях «Політика», «Етика». Він значну увагу приділив питанням психічного розвитку дитини, що в подальшому використовував і для розробки методів виховання і навчання дітей. Аристотель заклав підвалини асоціативної психології, довів, що треба вчити дитину розглядати і досліджувати навколишнє середовище, пов'язувати між собою на основі асоціації подібне в оточуючих предметах, і узагальнюючи власний досвід, формулювати поняття. До важливих психологічних основ виховання дитини Аристотель відносить проведене ним розмежування теоретичного і практичного розуму. За ним результат теоретичного мислення є накопичення знання та практики, спрямоване на керування поведінкою. Так, розглядаючи таке поняття, як формування поняття у дітей, Аристотель доводив, що в них (дітей) спочатку формуються загальні поняття, а потім конкретні. Як приклад, може бути розуміння дітьми поняття «батько», «мати». Так на початку в це поняття діти вкладають розуміння всіх чоловіків і жінок, а потім дифенціюють. Він підкреслював, що знання не робить дитину моральною, що моральність формується через конкретні вчинки. Для вихователів важливим є розуміння того, що з раннього дитинства необхідно скеровувати поведінку дітей через певні дії, а також особливу увагу приділяти формуванню ставлення до цих дій [1, с. 87-92].

Важливе місце у виховній концепції Аристотеля посідають питання індивідуального підходу у вихованні, урахування всього комплексу

індивідуальних особливостей дитини. Досить новим у вченні Аристотеля було те, що значна увага приділялась такому положенню, як співвідношення мотивації з моральною оцінкою вчинку. Він виходив з того, що людина є те, що вона сама в собі виховує, виробляє завдяки власним вчинкам.

Аристотель уперше порушив питання природовідповідності у вихованні, оскільки кожному періоду розвитку дитини (до 7 років, з 7 до 14, і від 14 до 20) повинна слугувати певна система виховання, яка відповідає основним закономірностям даного віку. Таким чином, можна сказати, що він розробив першу в історії науки педагогічну періодизацію, яка стала основою для реалізації і теоретичного обґрунтування подальших концепцій виховання взагалі, і сімейного зокрема [4, с. 33].

Таким чином, у філософських роботах учених Античності, розглядалось багато питань, пов'язаних із вихованням і навчанням дітей. Передусім це ідея про гармонійний розвиток людини через розвиток знання, творчих здібностей, зміцнення здоров'я. Розглядалися з позицій психології і педагогіки питання, пов'язані з розвитком інтелекту, творчої діяльності, а також із вивченням ролі індивідуальних якостей і здібностей у формуванні власної поведінки. Також порушувалися питання виховання активної, соціально адаптованої особистості дитини, визначалися умови, що сприяли соціалізації дітей.

Питання виховання дітей і, особливо формування соціально адаптованої особистості, отримали новий розвиток у цей період, коли релігія мала серйозний вплив на науку, освіту, навчання і виховання. Питання душі, духовного життя і самовдосконалення людини набули нового звучання в релігійних трактатах (постулатах).

У філософських працях питання педагогіки і психології, зокрема, виховання дітей знайшли відображення в таких складових як розвиток пізнання, дослідження основних етапів розвитку пізнання у дітей. Певна увага приділялась також динаміці розвитку цих етапів і методів, форм їх формування.

Проблеми етичного виховання, поставлені ще в Стародавній Греції, не втратили своєї актуальності і сьогодні. Це робить особливо значущим аналіз поглядів учених того часу в контексті історичної ретроспективи.

Список використаної літератури:

1. Педагогические воззрения Платона и Аристотеля. – Пг. // Школа и жизнь. – 1916. – С. 87 –92.
2. Педагогический энциклопедический словарь / [гл. ред. Б. М. Бим-Бад ; редкол. : М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др.] . – М. : Большая Рос. энциклопедия, 2002. – 528 с.
3. Справочник по истории философии : хронологический, персонифицированный. – СПб. : Издательство «Союз», 2003. – 448 с.
4. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики : Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Сост. и авт. вводных статей А. И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1981. – 528 с.
5. Хрестоматия по истории педагогики. – Т. 1. Античный мир. Средние века / Сост. И. Ф. Сладковский. – М., Учпедгиз, 1938. – С. 17 – 19.